

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

ГРИЦЕНКО АНДРІЙ ПЕТРОВИЧ

УДК 378.091.3.01-028.22:004.9:373.011.3-051:94(477)(043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Глухів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Сергієнко Володимир Петрович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, директор Навчально-
наукового інституту неперервної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Лузан Петро Григорович,
Інститут професійно-технічної освіти НАПН
України, головний науковий співробітник
лабораторії науково-методичного супроводу
підготовки фахівців у коледжах і технікумах;

доктор педагогічних наук, доцент
Кучай Олександр Володимирович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, доцент кафедри
педагогіки;

доктор педагогічних наук, доцент
Романенко Тетяна Василівна,
Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького, Навчально-науковий інститут
інформаційних та освітніх технологій,
доцент кафедри автоматизації та комп'ютерно-
інтегрованих технологій.

Захист відбудеться «23» квітня 2021 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 56.146.01 у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка за адресою: вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка за адресою: вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400.

Автореферат розіслано «20» березня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Ткаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Глобальні соціально-економічні виклики, сучасні євроінтеграційні процеси, динамічні трансформації українського суспільства переконують, що реформування вищої освіти, зокрема педагогічної, є вкрай важливою проблемою. Серед дієвих чинників її вирішення домінує якість підготовки педагогічних кадрів, оскільки розбіжність між освітніми цілями та реальними результатами очевидна. Постає нагальна потреба реформування всієї системи вищої педагогічної освіти та, зокрема, підготовки вчителів історії. Учитель історії, як носій сучасних змін і трансформацій у суспільстві, має через історичне знання цілеспрямовано формувати особистостей, здатних правильно оцінювати сучасні політичні й соціальні процеси з урахуванням національних та глобальних вимірів, критично аналізувати історичні факти, цінувати та поважати думки інших, усвідомлювати себе громадянами України. Очевидним стає запит на його професіоналізм, спроможність забезпечити творче опанування учнями історичного досвіду та готовність до інноваційної педагогічної діяльності. Саме це обумовлює необхідність істотної модернізації фахової підготовки вчителів історії на засадах ідей компетентнісної концепції та надання цьому процесу системного спрямування.

Оновлення концептуальних засад підготовки фахівців на основі ідей компетентнісного підходу в закладах вищої освіти, зокрема педагогічної, задекларовано в законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, галузевій Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти» (2013), у матеріалах Брюггського Комюніке про зміцнення європейського співробітництва у сфері професійної освіти і навчання на період 2012–2020 рр. (2010), документі «Спільні Європейські принципи щодо вчительських компетентностей і кваліфікацій» (2005), Рекомендаціях Європейської Ради і представників урядів країн-членів «Про поліпшення якості педагогічної освіти» (2007). Потреба оновлення теоретичних і методичних засад підготовки вчителів історії також зумовлена вимогами стандартизації вищої педагогічної освіти, що передбачає досягнення необхідної якості підготовки фахівців засобами компетентнісно орієнтованих освітніх програм.

Утім досягнення бажаного рівня фахової підготовки майбутніх учителів історії гальмується надто повільним переходом педагогічних університетів до моделі компетентнісно орієнтованої освіти, обмеженим застосуванням в освітньому процесі інноваційних педагогічних технологій, недостатньо активною модернізацією складників усталеної системи підготовки здобувачів освіти.

Зауважимо, що у вітчизняному законодавстві та практиці фахової підготовки майбутніх учителів історії склалася система суміжної термінології.

Тому вважаємо коректним використовувати терміни «заклад вищої освіти», «університет», «багатогалузевий (класичний) університет», «галузевий (профільний) заклад вищої освіти», «гуманітарний заклад вищої освіти», «педагогічний університет» як синонімічні.

Численні результати дослідження наукових аспектів теорії і методики педагогічної освіти є необхідним теоретико-методологічним базисом вирішення проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів історії в процесі фахової підготовки. У наукових джерелах висвітлено тенденції модернізації вищої освіти України (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень); філософсько-педагогічні аспекти підготовки сучасних фахівців (В. Андрущенко, С. Гончаренко, А. Гуржій, І. Зязюн, В. Кремень, В. Курило, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Радкевич, С. Сисоєва); положення щодо проектування і моделювання педагогічних систем (В. Беспалько, В. Биков, О. Дубасенюк, М. Лазарев, Є. Лодатко); загальні положення компетентнісного підходу до професійної освіти (В. Бадер, Л. Бірюк, А. Грігченко, Е. Зеєр, І. Зимня, Л. Іщенко, О. Кошук, В. Курок, П. Лузан, Г. Луценко, О. Овчарук, О. Пометун, С. Рудишин, В. Ягупов та ін.); різні аспекти застосування інноваційних педагогічних технологій в освітньому процесі (Т. Бодненко, А. Булда, І. Войтович, О. Глазунова, М. Жалдак, Ю. Жук, В. Ковальчук, О. Кучай, М. Малєжик, Ю. Машбиць, В. Маєр, Н. Морзе, В. Сергієнко, О. Спирін, П. Фейхі, С. Яшанов); професійну підготовку майбутніх учителів (В. Бех, В. Бондар, А. Булда, С. Голобородько, Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, А. Кузьмінський, Г. Михайловська, Л. Мацько, О. Падалка, М. Пентиліук, О. Пехота, О. Савченко, З. Слєпкань, О. Семенов, Л. Струганець, Н. Ткаченко); професійну підготовку майбутніх учителів історії (К. Баханов, В. Власов, О. Пометун, В. Прокопчук, А. Старєва, Г. Фрейман та ін.).

Аналіз наукових досліджень свідчить про обґрунтованість їх теоретико-методологічних основ. Учені демонструють єдність думок у тому, що компетентнісний підхід має бути домінантною методологією підготовки фахівців, зокрема вчителів, стратегією і тактикою розвитку особистості здобувача вищої педагогічної освіти. Проте проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки не стала предметом спеціального дослідження: не виявлено цілісного методико-технологічного інструментарію щодо системного формування цієї інтегративної здатності особистості; не визначено підходи, принципи, педагогічні умови, етапи, напрями і, як наслідок, не створено концепції, не обґрунтовано систему цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки.

Аналіз тенденцій розвитку вищої освіти, студіювання наукових праць сучасних учених, власне бачення напрямів вирішення проблеми вможливили визначення низки суперечностей, подолання яких сприятиме компетентнісно орієнтованій підготовці майбутніх учителів історії, між:

– зрослими потребами суспільства у висококваліфікованих, конкурентоспроможних учителях історії, здатних успішно самореалізовуватися в динамічних умовах цифрового соціально-професійного середовища, та недостатнім рівнем сформованості професійної компетентності випускників педагогічних університетів, недостатніми можливостями усталеної роками консервативної педагогічної системи забезпечити таку підготовку;

– вимогами Національної рамки кваліфікацій, Закону України «Про вищу освіту», професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» до основних педагогічних функцій та базових компетентностей педагогічного працівника та недостатньою розробленістю теоретичних і методичних основ фахової підготовки майбутніх учителів історії на засадах ідей компетентнісної парадигми;

– новітніми завданнями педагогічних університетів щодо підготовки висококваліфікованих, творчих майбутніх учителів історії, особистостей із високим інтелектуальним потенціалом та недостатньою готовністю науково-педагогічних працівників до застосування ефективних компетентнісно орієнтованих освітніх технологій в історичній освіті;

– необхідністю переорієнтування освітнього процесу педагогічного університету відповідно до засад компетентнісного підходу та недостатнім навчально-методичним забезпеченням змісту і процесу компетентнісно орієнтованої підготовки майбутніх учителів історії.

Соціальне значення й актуальність компетентнісно орієнтованої фахової підготовки майбутніх учителів історії в педагогічних закладах вищої освіти, виявлені суперечності, недостатній рівень теоретичної вивченості та практичної розробленості зазначеної проблеми зумовили вибір теми дослідження **«Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до зведеного плану науково-дослідної роботи сфери освіти, науки та інноватики «Модернізація системи підвищення кваліфікації вчителів на засадах концепції «Нова українська школа»» (Державний реєстраційний № 0119U002585).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 27.12.2018 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 2 від 31.03.2020 р.).

Мета дослідження: визначити концептуальні ідеї, з'ясувати підходи, обґрунтувати принципи та педагогічні умови і з опертям на цей теоретичний базис розробити систему цілеспрямованого формування професійної

компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки та експериментально перевірити її ефективність.

Відповідно до мети дослідження сформульовано такі **завдання**:

1. З'ясувати стан розробленості проблеми цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки в педагогічних закладах вищої освіти; визначити зміст поняття «професійна компетентність майбутніх учителів історії» та конкретизувати структуру феномену.

2. Науково обґрунтувати авторську концепцію цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки в педагогічних закладах вищої освіти.

3. Схарактеризувати принципи, визначити фактори та обґрунтувати педагогічні умови цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки.

4. Розробити й науково обґрунтувати педагогічну систему цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки та спроектувати її структурну модель.

5. Конкретизувати критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності здобувачів освіти.

6. Визначити комплекс цілей та обґрунтувати методику проектування змісту компетентісно орієнтованої фахової підготовки майбутніх учителів історії.

7. Визначити та обґрунтувати методи, форми та технології цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії в умовах інформаційно-освітнього середовища педагогічного університету.

8. Експериментально перевірити ефективність запропонованої педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності здобувачів освіти в процесі фахової підготовки.

9. Здійснити прогностичне обґрунтування перспектив фахової підготовки майбутніх учителів історії в педагогічних закладах вищої освіти.

Об'єкт дослідження – фахова підготовка майбутніх учителів історії в педагогічних закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічна система цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки в педагогічних закладах вищої освіти.

Концепція дослідження. Провідна ідея дослідження ґрунтується на розробленні та впровадженні в процес фахової підготовки майбутніх учителів історії такої особистісно орієнтованої педагогічної системи, яка б забезпечувала цілеспрямоване, продуктивне формування професійної компетентності здобувачів педагогічної освіти в спроектованому інформаційно-освітньому середовищі (далі – ІОС) закладу вищої освіти (далі – ЗВО) за рахунок модернізації компонентів освітнього процесу (цілей, змісту, методів, засобів,

форм, технологій навчання) із використанням інструментів сучасних ІТ-технологій та спрямовувала зусилля суб'єктів педагогічної взаємодії на досягнення завдань компетентісно орієнтованого навчання.

За результатами аналізу досліджень учених та власного теоретичного пошуку професійну компетентність майбутніх учителів історії визначено як інтегративну здатність особистості, що забезпечує кваліфіковане виконання нею педагогічної діяльності за рахунок збалансованого поєднання комплексу історичних, дидактико-методичних, психологічних та інших знань, умінь викладання історії та суміжних дисциплін у закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) різних типів, навичок аналізу історичних явищ і подій, вирішення проблем у галузі історії, здатностей життєво й фахово реалізувати себе на основі ціннісно-світоглядних надбань людства, необхідних професійних якостей (творчого ставлення до освітньої діяльності, інтересу до інновацій в освітньому процесі, аналітичного розуму, оригінальності мислення, зацікавленості минулим людства, наполегливості й цілеспрямованості, відповідальності) та зумовлює достатні рівні вихованості та навченості учнів.

Концепція спрямовує науковий пошук на досягнення мети і завдань компетентісно орієнтованої фахової підготовки майбутніх учителів історії в єдності чотирьох взаємопов'язаних концептів: *методологічного, теоретичного, технологічного та практичного.*

Методологічний концепт визначає основні концептуальні напрями системного формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки завдяки поєднанню різних підходів загальнонаукової й конкретно-наукової методологій: стандартизації сучасної педагогічної освіти; технологізації фахової підготовки майбутніх учителів історії; інформатизації освітнього процесу ЗВО, створення ІОС; науково-дослідної діяльності майбутніх учителів історії; педагогічної інтеграції (загальнонаукового, міждисциплінарного та внутрішньодисциплінарного напрямів); практико-орієнтованої підготовки здобувачів вищої освіти. Реалізація педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності здобувачів освіти в процесі фахової підготовки відбувається із застосуванням взаємопов'язаних методологічних підходів: особистісно орієнтованого; суб'єкт-суб'єктного, гуманістичного; компетентісного; системного; діяльнісно-розвивального; середовищного; аксіологічного; акмеологічного; інтеграційного тощо. Єдність цих підходів визначає методологію дослідження, спрямованого на перебудову освітнього процесу з огляду на такі його характеристики: компетентісну спрямованість змісту педагогічної освіти; педагогічно доцільне застосування комплексу засобів навчання; вибір його методів і форм, адекватних моделі сучасного вчителя історії як особистості з подальшою його самореалізацією в професійній діяльності за допомогою саморефлексії, самоосвіти та саморозвитку; цілеспрямований розвиток професійних якостей майбутніх учителів історії з використанням ІТ-технологій; використання системи методів контролю

результатів компетентісно орієнтованої фахової підготовки майбутніх учителів історії.

Теоретичний концепт спирається на комплекс психолого-педагогічних ідей, концепцій, основних понять, що ґрунтуються на: розумінні сутності й структури професійної компетентності; філософських позиціях теорії пізнання; загальнонаукових положеннях системного підходу; педагогічних законах (соціальної зумовленості цілей, змісту, форм і методів навчання; взаємозв'язку навчання, виховання та розвитку особистості; цілісності та єдності освітнього процесу; положеннях психологічних теорій творчої діяльності; провідної ролі знань; зумовленості результатів фахової підготовки характером діяльності й спілкування майбутніх учителів історії), закономірностях (ефективність освітнього процесу визначається гармонією і збалансованістю цілей різних його рівнів; ефективність фахової підготовки обумовлена способами структурування змісту освіти); розвитку креативних, когнітивних, організаційно-діяльнісних особистісних якостей; педагогічних принципах: інформатизації (комп'ютеризації) навчання, його професійної спрямованості, професійної мобільності, модульності, фундаментальності освіти, наочності, активізації предметно-історичної діяльності, цілеспрямованої педагогічної взаємодії, оптимального вибору засобів навчання, педагогічної інтеграції. Вказані принципи спрямовані на реалізацію концептуальних ідей цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії в процесі фахової підготовки в умовах ІОС – спроектованої підсистеми освітнього процесу, що структурно охоплює такі складники: змістовий (інформаційні, навчальні, методичні ресурси), технологічний (інструменти, засоби ІТ-діяльності й комунікацій) та організаційний (організаційні підрозділи).

Технологічний концепт передбачає впровадження в процес фахової підготовки майбутніх учителів історії педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів (зміст, форми, методи, засоби навчання; діяльність учасників освітнього процесу; контроль освітніх результатів тощо), що структурно і функціонально забезпечує поетапну реалізацію цілей та завдань компетентісно орієнтованої фахової підготовки вчителів історії засобами інноваційних педагогічних технологій (технологія навчального проектування, кейс-технології, ІТ-технології, імітаційно-ігрове навчання, проблемно-розвивальне навчання, тренінги тощо).

Практичний концепт зумовлює розроблення навчально-методичного забезпечення цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки, експериментальну перевірку ефективності педагогічної системи та укладання відповідних матеріалів – підручників, навчальних і методичних посібників, проектування електронних освітніх ресурсів (електронні підручники, мультимедійні презентації, електронні історичні атласи, електронні енциклопедії, галереї, електронні історичні ігри, тестові програми контролю історичних знань і вмінь із використанням засобів мультимедіа) тощо.

На різних етапах наукового дослідження для вирішення поставлених завдань використано такі **методи**:

– *теоретичні*: аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури, дисертаційних праць, монографій, статей і матеріалів науково-практичних та науково-методичних конференцій – з метою з'ясування стану розробленості проблеми формування професійної компетентності та фахової підготовки майбутніх учителів історії; навчально-методичної та інструктивно-нормативної документації – з метою визначення поняттєво-категоріального апарату; системний аналіз – для визначення компонентів педагогічної системи та обґрунтування педагогічних умов; моделювання – для проектування структурної моделі педагогічної системи; синтез – для обґрунтування методологічних основ дослідження, розроблення критеріїв, показників та рівнів сформованості феномену; систематизація та узагальнення – для формулювання висновків, педагогічного прогнозування;

– *емпіричні*: спостереження, бесіди, опитування, анкетування, тестування; метод експертного оцінювання, педагогічне спостереження, бесіди з викладачами та майбутніми вчителями – для визначення напрямів, факторів, умов цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії та рівнів сформованості досліджуваної особистісної здатності у здобувачів педагогічної освіти; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) – з метою вивчення процесу формування професійної компетентності майбутніх учителів історії, конкретизації методики її цілеспрямованого формування та перевірки ефективності розробленої педагогічної системи;

– *математичної статистики* – кореляційний аналіз для встановлення валідності та надійності діагностичного інструментарію; непараметричні методи для порівняння розподілів контрольних та експериментальних груп за рівнями сформованості професійної компетентності (критерій χ^2 Пірсона).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– *науково обґрунтовано авторську концепцію цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки в педагогічних закладах вищої освіти, що позиціонується як теоретико-методологічна основа компетентісно орієнтованої підготовки здобувачів педагогічної освіти і спрямовує модернізацію освітнього процесу ЗВО за такими напрямками: технологізація фахової підготовки майбутніх учителів історії; створення ІОС у педагогічних ЗВО; практичне спрямування фахової підготовки майбутніх учителів історії, їх науково-дослідна робота; педагогічна інтеграція (загальнонауковий, міждисциплінарний, внутрішньодисциплінарний напрями); стандартизація педагогічної освіти;*

– *розроблено й науково обґрунтовано педагогічну систему* цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки, яка, ієрархічно поєднуючи оновлені інструментами ІТ-технологій складники

освітнього процесу (методи, форми, технології навчання тощо), використовує можливості наявного ІОС для досягнення завдань компетентнісно орієнтованого навчання засобами інноваційних педагогічних технологій;

– *розроблено модель педагогічної системи, що структурно і функціонально відображає процес цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії в послідовності трьох етапів (діагностичного, змістово-практичного, аналітико-підсумкового) і складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: методологічно-цільового (містить мету, завдання, методологічні підходи, педагогічні принципи); суб'єктного (описує характер педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу); змістово-технологічного (визначає напрями, фактори, педагогічні умови, зміст, методи, форми, засоби навчання, педагогічні технології) та діагностувально-коригувального (охоплює критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки);*

– *визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування професійної компетентності здобувачів педагогічної освіти як обставини, що зумовлюють цілеспрямоване досягнення освітніх результатів, задекларованих в освітньо-професійних програмах підготовки фахівців спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) на першому рівні вищої освіти, зокрема: цілеспрямоване застосування інноваційних педагогічних технологій у процесі фахової підготовки майбутніх учителів історії; спрямованість освітнього процесу на опанування майбутніми вчителями історії методології педагогічної творчості; проєктування та створення ІОС у педагогічних ЗВО; поєднання традиційних та інноваційних форм фахової підготовки майбутніх учителів історії;*

удосконалено:

– *сутність поняття «професійна компетентність майбутніх учителів історії», під яким розуміємо здатність особистості, що забезпечує кваліфіковане виконання нею педагогічної діяльності за рахунок збалансованого поєднання комплексу історичних, дидактико-методичних, психологічних та інших знань, умінь викладання історії та суміжних дисциплін у ЗЗСО різних типів, навичок аналізу історичних явищ і подій, вирішення проблем у галузі історії, здатностей життєво й фахово реалізувати себе на основі ціннісно-світоглядних надбань людства, необхідних професійних якостей та зумовлює достатні рівні вихованості та навченості учнів;*

– *методику проєктування змісту компетентнісно орієнтованої фахової підготовки майбутніх учителів історії, що ієрархічно поєднує сім рівнів добору і структурування історичних відомостей (стандарт вищої освіти – освітньо-професійна програма – навчальний план – навчальна програма дисципліни – тематичний план навчального модуля – план навчального заняття – індивідуальне навчальне завдання) на основі вимог загальнопедагогічних та специфічних принципів (історизму, інформаційності, інтегрованості, послідовності, доцільності);*

конкретизовано:

– *структуру феномену професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки* як конструкт діалектично взаємопов'язаних інваріантного (природні передумови до педагогічної діяльності з дітьми та співпраці з колегами, певні вроджені анатомо-фізіологічні й психологічні риси, здатність до творчості та впровадження інновацій) і формувального (інформаційно-когнітивний, операційно-діяльнісний, мотиваційно-ціннісний, креативно-проектний та оцінно-рефлексивний) складників; рівнів їх сформованості (початковий, середній, достатній, високий);

подальшого розвитку набули:

– діагностичний інструментарій визначення рівнів сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки на основі інтегрального експертного оцінювання з урахуванням вагомості показників інформаційно-когнітивного, діяльнісного, креативно-проектного, оцінно-рефлексивного та мотиваційно-ціннісного критеріїв.

Практичне значення результатів дослідження полягає в удосконаленні освітньої програми підготовки фахівців спеціальності 014. 03 Середня освіта (Історія) на першому рівні вищої освіти в аспекті формулювання програмних результатів навчання; розробленні та впровадженні в освітню практику навчально-методичного забезпечення дисципліни «Мультимедійні технології в історичній освіті», електронних освітніх ресурсів (електронного підручника з історії України «Глухівський період в історії Гетьманщини», електронного навчального посібника «Видатні особистості в історії України», віртуального музею «Мультимедійна стрічка подій в історії української державності»); упровадженні в освітню практику педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки науково-методичного забезпечення: різнорівневих проблемних і творчих завдань, мультимедійних творчих проєктів, завдань із візуалізації історичного матеріалу, що використовувалися автором під час тривалого педагогічного експерименту, а згодом увійшли до таких видань для викладачів та студентів, як «Усі уроки до курсу «Історія України». 10 кл. Стандартний та академічний рівні», «Усі уроки до курсу «Всесвітня історія». 10 кл. Стандартний та академічний рівні», «Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс). 6 кл.»», «Пропедевтичний курс «Вступ до історії». 5 кл.»», «Історія України. 8 кл. Компетентнісно орієнтовані завдання», «Історія України. 9 кл. Компетентнісно орієнтовані завдання» тощо.

Основні положення, результати й висновки проведеного дослідження можуть бути використані викладачами ЗВО, учителями-практиками, науковцями для подальшого обґрунтування теоретичних і методичних засад формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки, розроблення підручників, навчальних посібників, у системі

післядипломної педагогічної освіти педагогічних і науково-педагогічних працівників та в самоосвітній діяльності фахівців і майбутніх учителів історії.

Результати дослідження з позитивним ефектом *впроваджено* в таких ЗВО, що підтверджено відповідними довідками: Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя (довідка № 04/433 від 21.05.2020 р.); Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка (довідка № 809 від 06.03.2020 р.); Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (довідка № 04/218 від 04.05.2020 р.); Львівському національному університеті імені Івана Франка (довідка № 1022 від 21.05.2020 р.); Навчально-науковому інституті неперервної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 353 від 07.05.2020 р.); Ізмайльському державному гуманітарному університеті (довідка № 1-7/377 від 27. 05. 2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Одержані автором результати з розроблення педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки є самостійними. Ідеї, що належать співавторам публікацій, не використано в матеріалах дисертації. В електронному навчальному посібнику [3] автору належить структурування електронного засобу навчання, добір історичних персоналій та їх біографічних відомостей, а також розроблення і представлення комплексу дидактичних тестових завдань та апробація посібника в освітньому процесі. У колективній монографії [1] особистим внеском автора є розроблення параграфу «Формування інформаційно-комунікативної компетентності вчителів історії засобами хмарних технологій», а в посібнику [71] – підготовка компетентнісно орієнтованих завдань. У статтях та тезах [15; 46; 55] автором визначені підходи до класифікації мультимедійних навчальних засобів (далі – МНЗ) у процесі вивчення історії та аспекти формування професійної компетентності [54], а в статті [51] дисертантом представлені приклади освітньої діяльності майбутніх учителів у процесі формування їх професійної компетентності в 1907–1914 рр. у Глухівському учительському інституті.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні, методологічні та практичні результати проведеного дослідження, а також концептуальні положення й загальні висновки були представлені у вигляді доповідей на різного рівня конференціях, форумах, симпозиумах, семінарах, зокрема:

– *міжнародних*: «Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій» (Слов'янськ, 2018–2019 рр.), «Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства» (Чернігів, 2018 р.), «Сучасні педагогіка та психологія: перспективи та пріоритетні напрямки наукових досліджень» (Київ, 2018–2020 рр.), «Моделі соціокультурного розвитку територій: перспективи та можливості у світлі історичної спадщини сучасного та майбутнього» (Суми, 2019 р.), «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук» (Луцьк 2019 р.), «Modern science: problems and innovations» (Стокгольм, Швеція, 2020 р.), «Педагогіка і психологія

сьогодення: теорія та практика» (Одеса 2019–2020 рр.), «Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві» (Київ 2019–2020 рр.), «Topical issues of the development of modern science» (Софія, Болгарія, 2020 р.), «Копытинские чтения-4» (Могильов, Білорусь, 2020 р.), «Science, society, education: topical issues and development prospects» (Харків, 2020 р.), «Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність» (Дніпро 2020 р.);

– *всеукраїнських*: «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій» (Дніпро 2018 р.), «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми 2018 р.), «Створення інформаційно-освітнього середовища сучасного закладу освіти України» (Київ, 2019–2020 рр.), «Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти» (Суми 2018–2020 рр.), «Сіверщина в історії України» (Глухів 2016–2019 рр.), «Глухівські наукові читання – 2019. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (Глухів 2018–2019 рр.), «Компетентісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи» (Київ, 2019 р.), «Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» (Суми 2020 р.), «Фактори розвитку педагогіки і психології в ХХІ столітті» (Харків, 2020 р.), «Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики» (Суми, 2020 р.);

– *щорічних звітних науково-практичних конференціях* професорсько-викладацького складу Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (2016–2020 рр.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Формування у старшокласників умінь використовувати інформаційні ресурси у процесі навчання всесвітньої історії» була захищена у 2015 р. зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни) в Інституті педагогіки НАПН України, її матеріали в тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 71 науково-методичну працю (63 одноосібні). Основні результати відображено в 2 монографіях (з них 1 колективна), 1 навчальному посібнику, 18 статтях (з них 12 – у фахових виданнях України з педагогічних наук, 6 – у наукових періодичних виданнях інших держав із напрямку, з якого підготовлено дисертацію, з яких 1 – у виданні, що індексується в наукометричній базі Web of Science). 34 публікації засвідчують апробацію результатів дослідження, 16 – додатково відображають його результати.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (933 найменування, з них 31 – іноземними мовами), 23 додатків. Загальний обсяг дисертації – 678 сторінок, із них 408 сторінок основного тексту, додатків – 145 сторінок. Робота містить 30 таблиць (з них 12 – у додатках) та 128 рисунків (з них 81 – у додатках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, схарактеризовано його концепцію та методи, представлено наукову новизну, практичне значення здобутих результатів, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, кількість публікацій, описано структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Науково-теоретичний аналіз проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів історії в педагогічних закладах вищої освіти»** – досліджено професійну діяльність учителів історії в умовах модернізації загальної середньої освіти; проаналізовано стан наукової дослідженості проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти; з'ясовано особливості цього процесу; конкретизовано зміст та структуру професійної компетентності майбутніх учителів історії.

На основі результатів аналізу освітньої практики встановлено, що розвиток вищої освіти нерозривно пов'язаний із модернізаційними змінами в суспільстві, провідною з-поміж яких є інформатизація. Ці процеси вимагають підвищення професійного рівня фахівців, зокрема, спонукають до активізації в напрямі оволодіння засобами інформаційних та комунікаційних технологій. Зміна парадигми освітнього процесу детермінує нові вимоги до фахової підготовки майбутніх учителів історії, а саме: високий рівень професійності та міжпрофесійних комунікацій, широка ерудиція з фахових дисциплін та суміжних галузей науки, розвинутий світогляд, особистісні досягнення, активність та креативність з обов'язковим досвідом практичної діяльності й орієнтацією на результативність, набуття значущих компетентностей в умовах динамічних змін, навчання впродовж життя.

Необхідність реформатування ролі майбутніх учителів, які повинні мати не лише глибокі теоретичні знання, але й здатність самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях в умовах переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян, відображено в оновленій законодавчій базі, нових державних і професійних стандартах.

У результаті аналізу наукового доробку вчених зроблено висновок, що проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти помітно актуалізована в зарубіжних і вітчизняних дослідженнях, зокрема тих, де висвітлено: концептуальні основи реалізації компетентнісного підходу (К. Баханов, Н. Бібік, С. Бондар, М. Головань, Н. Дем'яненко, О. Овчарук, О. Савченко, О. Помегун та ін.); сутність і структуру, а також підходи і умови формування компетентності (В. Бондар, О. Овчарук, О. Савченко, Г. Селевко, А. Хуторський та ін.); загальні положення компетентнісного підходу в професійній освіті (В. Бадер, Л. Бірюк, А. Грітченко, Е. Зеєр, І. Зимня,

О. Кошук, В. Курок, П. Лузан, Г. Луценко, О. Овчарук, О. Пометун, С. Рудишин, В. Ягупов та ін.); тенденції розвитку професійної компетентності та критерії діагностики рівнів її сформованості (В. Боголюбов, В. Бондар, А. Булда, Н. Дем'яненко, І. Ковчина, О. Пометун, О. Савченко, В. Сергієнко та ін.).

Попри значний науковий доробок, у науковій літературі немає термінологічної єдності стосовно визначення поняття «професійна компетентність».

До того ж освітня практика все ще має низку недоліків, що негативно впливають на повноцінне формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у ЗВО. Серед них – гальмування оновлення нинішньої педагогічної системи на засадах сучасних, зокрема компетентісно орієнтованих, наукових концепцій та навчально-методичного й дидактичного забезпечення фахової підготовки майбутніх учителів історії; недостатнє застосування в освітньому процесі ЗВО компетентісно орієнтованих технологій навчання згідно з вимогами вітчизняного законодавства; зниження престижу вчительської праці, мотивації майбутніх учителів історії до оволодіння відповідним рівнем професійної компетентності тощо.

З огляду на зазначене констатовано, що проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у ЗВО потребує переосмислення досвіду, проведення системних науково-педагогічних досліджень і розроблення підходів до її теоретичного узагальнення та вирішення.

Провідним напрямом розв'язання означеної проблеми вважаємо розроблення й упровадження в освітню практику науково обгрунтованої педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності в майбутніх учителів історії.

Відсутність єдності думок учених щодо сутності поняття «професійна компетентність майбутнього учителя історії» спонукала нас до дослідження категорій логіки (зміст поняття, обсяг поняття, їх зв'язки і відношення). З опертям на них та з використанням засобів теорії визначення понять *професійну компетентність майбутніх учителів історії* дефініювано як інтегративну здатність особистості, що забезпечує кваліфіковане виконання педагогічної діяльності за рахунок збалансованого поєднання комплексу історичних, дидактико-методичних, психологічних та інших знань, умінь викладання історії та суміжних дисциплін у ЗЗСО різних типів, навичок аналізу історичних явищ і подій, розв'язання проблем у галузі історії, здатностей життєво й фахово реалізувати себе на основі ціннісно-світоглядних надбань людства, необхідних професійних якостей (творчого ставлення до освітньої діяльності, інтересу до інновацій в освітньому процесі, аналітичного розуму, оригінальності мислення, зацікавленості минулим людства, наполегливості й цілеспрямованості, відповідальності) та зумовлює достатні рівні вихованості й навченості учнів.

За результатами аналізу наукових джерел із філософії суспільно-гуманітарної освіти, теорії й методики фахової підготовки вчителів історії у

структурі професійної компетентності майбутніх учителів історії виокремлено п'ять взаємозумовлених та взаємозалежних складників: інформаційно-когнітивний, операційно-діяльнісний, мотиваційно-ціннісний, креативно-проектний та оцінно-рефлексивний. Таке структурування компетентності відображає сучасне загальнопедагогічне тлумачення цього поняття.

У другому розділі – **«Методологічні засади формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки»** – визначено логіку та представлено методіку виконання дослідження, розроблено й обгрунтовано авторську концепцію формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки, а також проаналізовано методологічні підходи та загальнонаукові засади розроблення педагогічної системи.

Рекомендації з проведення педагогічних досліджень О. Дубасенюк, С. Гончаренка, В. Захарченка, В. Краєвського, П. Лузана, Є. Лодатка стали методологічною основою для визначення етапів та основних методів теоретичних й експериментальних досліджень з урахуванням специфіки наукової проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки.

В основу розроблення концепції формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки покладено теоретичний досвід вивчення концептуальних підходів дослідниками К. Бахановим, В. Беспальком, І. Бехом, Н. Бібік, С. Бондарем, М. Голованем, Р. Гуревичем, Й. Гушулеєм, Н. Дем'яненко, О. Джежулою, І. Зимньою, О. Овчарук, О. Пометун, І. Родигіною та ін. З огляду на це провідною концептуальною ідеєю формування професійної компетентності здобувачів педагогічної освіти стало визнання унікальності й цінності майбутніх учителів історії як суб'єктів освітнього процесу, узгоджене з потребами сучасного суспільства, із забезпеченням безперервного процесу їх удосконалення, самовдосконалення і саморозвитку, та здійснення модернізації за принципами компетентнісно орієнтованого навчання зі спрямуванням на вдосконалення всіх його складників як системи.

Для становлення та самореалізації майбутніх учителів історії провідною освітньою парадигмою визначено гуманістичну. Концепція побудована на єдності чотирьох взаємопов'язаних концептів: методологічного, теоретичного, технологічного та практичного.

Методологічною основою формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки є єдність взаємопов'язаних методологічних підходів – особистісно орієнтованого, суб'єкт-суб'єктного, гуманістичного, компетентнісного, системного, діяльнісно-розвивального, середовищного, аксіологічного, акмеологічного та інтеграційного.

Загальнонаукові засади розроблення педагогічної системи ґрунтуються на положеннях системного підходу, основних законах і закономірностях

педагогічного процесу, взаємозв'язку формування професійної компетентності майбутніх учителів з їх фаховою підготовкою.

У третьому розділі – «Теоретичні основи формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки» – подано характеристику основних принципів, визначено фактори і обґрунтовано педагогічні умови, розроблено й сконструйовано структурну модель формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки, а також конкретизовано критерії, показники та рівні сформованості означеного феномену.

Із метою розроблення теоретичних основ формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки визначено комплекс дидактичних принципів навчання: *інформатизації (комп'ютеризації)* (використання новітнього інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища); *професійної спрямованості* (оволодіння знаннями, вміннями й навичками, професійними якостями); *професійної мобільності* (готовність до прискореної адаптації в нових соціально-економічних умовах життя); *модульності* (індивідуалізація навчання засобами варіювання змісту і способів його засвоєння; інтегрування ефективних видів і форм навчання у процесі фахової підготовки з опорою на інтерактивні); *фундаментальності* (інформатизація професійної освіти, ґрунтовне засвоєння загальних наукових основ і специфіки галузі педагогічної науки); *наочності* (підвищення ефективності освітнього процесу через об'єднання різних типів наочності в одному мультимедійному засобі); *активізації предметно-історичної діяльності* (спрямування навчальної діяльності на творчі прояви з використанням засобів ІТ-технологій); *цілеспрямованої педагогічної взаємодії* (суб'єкт-суб'єктний тип спілкування онлайн, розширення можливостей навчальної комунікації засобами дистанційного спілкування); *оптимального вибору засобів навчання* (добір з електронних освітніх ресурсів найдоцільніших для використання та створення власних); *педагогічної інтеграції* (міжпредметний синтез галузевих наукових знань у навчальних дисциплінах; розроблення нових методів і форм освітнього процесу на основі ІТ-технологій при збереженні широко апробованих, традиційних методів навчання). Визначено, що саме комплексність застосування визначених принципів підвищує ефективність фахової підготовки майбутніх учителів історії.

Погоджуючись із позицією науковців Р. Гуревича, О. Заболотного, М. Кадемїї, В. Кручек, П. Лузана, М. Фіцули, Л. Шовкун, вважаємо, що саме педагогічні умови забезпечують дієвість педагогічних факторів, які впливають на перебіг психолого-педагогічних процесів фахової підготовки майбутніх учителів. З огляду на це педагогічні умови в дослідженні розуміємо як сукупність обґрунтованих компонентів освітнього процесу ЗВО та змісту, методів, організаційних форм і характеру взаємин між його учасниками, дотримання яких забезпечує досягнення визначеної мети – формування професійної компетентності майбутніх учителів історії.

Найважливішими педагогічними умовами формування професійної компетентності майбутніх учителів історії в процесі фахової підготовки за результатами опитування експертів виокремлено такі: *цілеспрямоване застосування педагогічних технологій навчання в підготовці вчителів історії* (організація освітньої діяльності в певній цілісності й послідовності; визначення очікуваних результатів); *спрямованість освітнього процесу на опанування майбутніми вчителями історії методології педагогічної творчості* (застосування надпредметних, інтерпредметних та міжпредметних знань; встановлення взаємозв'язків; формування методологічних знань; сприйняття нової інформації, її осмислення та розуміння); *проектування та створення ІОС у педагогічних ЗВО* (залучення методів дистанційного навчання та вдосконалення традиційних методів індивідуального навчання й самонавчання в режимі змішаної синхронно-асинхронної взаємодії; використання мультимедіа-технологій і мультимедіа-засобів; застосування телекомунікаційних та інформаційних технологій); *поєднання традиційних та інноваційних форм фахової підготовки майбутніх учителів історії* (переважання індивідуальних форм навчання, коли особистість майбутнього вчителя, його педагогічні й професійні якості відіграють визначальну роль).

Розроблено й сконструйовано структурну модель педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки (рис. 1), що складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: *методологічно-цільового* (цілі та завдання педагогічної діяльності); *суб'єктного* (співпраця педагога і майбутніх учителів через системно-діяльнісний, дослідницький підхід в освіті, спільне соціально-педагогічне проектування та педагогічна взаємодія всіх учасників освітнього простору); *змістово-технологічного* (педагогічні напрями, фактори та умови, методи, форми і засоби навчання, педагогічні технології) та *діагностико-коригувального* (критерії та відповідні показники сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх учителів історії на початковому, середньому, достатньому та високому рівнях, а також очікуваний результат).

Спроектвана структурна модель конкретизує теоретичні та методологічні засади досліджуваної педагогічної системи та допомагає систематизувати етапи формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки.

Також у процесі наукового пошуку відповідно до структури професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки розроблено критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, операційно-діяльнісний, креативно-проектний та оцінно-рефлексивний), відповідні показники (соціально-професійні, особистісні та специфічні мотиви; психолого-педагогічні та історичні, методичні знання; теоретичні й предметні вміння; професійні та особисті якості; уміння педагогічної рефлексії) та рівні сформованості професійної компетентності здобувачів освіти.

Рис. 1. Структурна модель педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності (ПК) майбутніх учителів історії

У четвертому розділі – «Педагогічна система цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки» – відповідно до структури педагогічної системи визначено комплекс цілей і завдань та обгрунтовано методика проектування змісту компетентнісно орієнтованої фахової підготовки майбутніх учителів історії, з'ясовано методи, форми та технології формування професійної компетентності здобувачів освіти в умовах ІОС педагогічного університету.

Відповідно до вимог освітніх державних стандартів, освітніх програм, навчальних планів, робочих навчальних програм дисциплін обгрунтовано такі типи цілей фахової підготовки: цілі освітньої системи; загальні вимоги суспільства; державні (галузеві) стандарти вищої освіти; місія ЗВО; цілі освітньо-професійної програми, навчального плану; цілі конкретної навчальної дисципліни та конкретного заняття, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти.

Основними структурними одиницями ієрархії цілей з огляду на предмет дослідження визначено: *розуміння* (пояснення фактів, принципів, історичних відомостей з перетворенням вербального матеріалу на схеми та іншу умовно-графічну наочність з обов'язковим прогнозуванням майбутніх наслідків на основі отриманих знань); *знання, запам'ятовування*, (запам'ятовування, відтворення фактів, термінів, основних понять, правил тощо); *застосування* (використання вивченого матеріалу в нових ситуаціях); *аналіз* (об'єднання інформації за компонентами, розуміння їх взаємозв'язків та організаційної структури); *синтез* (поєднання частини разом з одержанням цілого з новою системною властивістю); *оцінювання* (визначення важливості матеріалу).

Доведено, що методика проектування змісту компетентнісно орієнтованої фахової підготовки майбутніх учителів базується на принципах професійної спрямованості; системності, послідовності й наступності; науковості; структурованості та завершеності, а також історизму, інформаційності, інтегрованості, доцільності; індивідуалізації та диференціації. Запропоновано проектувати зміст у перебігу семи рівнів добору і структурування історичних відомостей: стандарт вищої освіти – освітньо-професійна програма – навчальний план – навчальна програма дисципліни – тематичний план навчального модуля – план навчального заняття – індивідуальне навчальне завдання.

Схарактеризовано комплекс методів, які забезпечують формування професійної компетентності: пояснювально-інформаційних; наочно-демонстраційних; проблемно-пошукових; створення історико-культурного контексту; доцільно дібраних завдань, візуалізації, «учнівського підручника»; творчих завдань та онлайн-контролю знань і умінь майбутніх учителів історії.

Узагальнено переваги комплексного застосування таких традиційних та інноваційних форм навчання: модель лекції з презентацією та дискусією; спілкування з майбутніми вчителями (форум, чат, веб-квест, електронне листування тощо); виконання мультимедійних творчих проєктів.

З'ясовано, що педагогічні технології навчання (проблемно-розвивальна, евристична, контекстного навчання, навчального проєктування, розвитку критичного мислення, імітаційні та кейс-технології) при забезпеченні відповідних умов активізують розвиток професійної компетентності майбутніх учителів історії в умовах ІОС педагогічного університету. У складі педагогічної системи схарактеризовано компоненти означеного середовища, об'єднані в групи: 1) електронні підручники та посібники з історії; 2) мультимедійні презентації; 3) електронні історичні атласи; 4) інформаційно-довідкові мультимедійні видання (електронні енциклопедії, галереї, інтернет-ресурси); 5) ігрові історичні навчально-розвивальні видання; 6) тестові програми контролю історичних знань і вмінь з використанням ІТ-технологій.

Методика, що ґрунтується на застосуванні інноваційних педагогічних технологій, форм, методів і засобів навчання, відповідає потребам організації цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії.

У п'ятому розділі – **«Дослідно-експериментальна перевірка результативності педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки»** – подано етапи, програму, результати педагогічного експерименту та представлено освітньо-педагогічне прогнозування перспектив цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки.

Дослідження щодо перевірки ефективності розробленої педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки здійснювалося протягом 2015–2020 рр. і складалося з двох етапів. Експериментальна робота проводилася на базі Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Під час *констатувального* етапу педагогічного експерименту (2015–2017 рр.) було проведено анкетування 87 вчителів історії, а також анкетування й тестування понад 900 майбутніх учителів історії. Отримані результати засвідчили, що у здобувачів вищої освіти сформований достатньо високий рівень мотивації (82,1 %) до застосування ІТ-технологій у професійній діяльності. Проте як досвідчені, так і майбутні вчителі характеризувалися недостатньою поінформованістю про наявні МНЗ з історії. Менше 10 % респондентів правильно визначили типологію МНЗ. Майбутні вчителі історії також залучалися до виконання проблемно-пошукового завдання (створення мультимедійних презентацій до уроків історії), що дало підстави для висновку

про відсутність ґрунтовних знань МНЗ з історії, слабку сформованість здатності до творчого пошуку, саморозвитку з допомогою ІТ-технологій. Лише 4,5 % опитаних продемонстрували творчий та професійний підходи до створення й оформлення мультимедійних проєктів до уроків історії, а 68,1 % респондентів виконали завдання із серйозними помилками або не виконали зовсім.

За результатами констатувальних досліджень встановлено, що звичасна фахова підготовка майбутніх учителів історії у ЗВО недостатньо забезпечує введення до освітнього процесу компетентнісно орієнтованих технологій навчання згідно з вимогами вітчизняного законодавства та демонструє повільне й безсистемне оновлення всіх складників формування професійної компетентності в майбутніх учителів історії.

У *формульальному етапі* експериментальної роботи (2017–2019 рр.) брали участь 834 здобувачі вищої освіти, з яких методом попарного добору було сформовано контрольні (далі – КГ) та експериментальні (далі – ЕГ) групи, які налічували 417 осіб кожна. По 5 респондентів у кожній групі протягом чотирьох років припинили навчання за бакалаврськими програмами, тому наприкінці експерименту їх кількість зменшилася до 412 осіб. Завданнями цього етапу було: сформувати репрезентативні групи однакової кількості експериментального й контрольного масивів; провести діагностику із встановленням рівнів розвитку компонентів професійної компетентності майбутніх учителів історії на початку експерименту; в ЕГ увести експериментальні фактори впливу: здійснювати фахову підготовку відповідно до розробленої педагогічної системи та організаційно-методичного забезпечення цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії (матеріали авторських мультимедійного підручника та електронного навчального посібника, віртуального музею з історії України, а також компоненти ІОС); оцінити ефективність розробленої педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки.

Результати педагогічного експерименту продемонстрували позитивну динаміку рівнів сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки в респондентів ЕГ не лише порівняно з результатами респондентів КГ наприкінці експерименту, але й порівняно з динамікою зростання високого і достатнього рівнів сформованості компонентів професійної компетентності у респондентів експериментальних та контрольних груп на початку й наприкінці педагогічного експерименту, що унаочнено в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх учителів історії експериментальних і контрольних груп

Рівні	Експериментальні групи						Контрольні групи					
	На початку експерименту		Наприкінці експерименту		Приріст		На початку експерименту		Наприкінці експерименту		Приріст	
	Кількість респондентів	у %	Кількість респондентів	у %	Кількість респондентів	у %	Кількість респондентів	у %	Кількість респондентів	у %	Кількість респондентів	у %
Інформаційно-когнітивний компонент												
Високий	51	12,2	114	27,7	+68	+15,5	50	12,0	79	19,2	+29	+7,2
Достатній	91	21,8	179	43,4	+88	+21,6	96	23,0	141	34,2	+45	+11,2
Середній	176	42,2	81	19,7	-95	-22,5	173	41,5	107	26,0	-66	-15,5
Початковий	99	23,8	38	9,2	-61	-14,6	98	23,5	85	20,6	-13	-2,9
Всього	417	100	412	100		0	417	100	412	100		0
Операційно-діяльнісний компонент												
Високий	44	10,6	112	27,2	+68	+16,6	46	11,0	51	12,4	+6	+1,4
Достатній	109	26,1	195	47,3	+86	+21,2	115	27,6	141	34,2	+27	+6,6
Середній	203	48,7	58	14,1	-145	-34,6	199	47,7	168	40,8	-31	-6,9
Початковий	61	14,6	47	11,4	-14	-3,2	57	13,7	52	12,6	-5	-1,1
Всього	417	100	412	100		0	417	100	412	100		0
Оцінно-рефлексивний компонент												
Високий	52	12,5	127	30,8	+75	+18,3	55	13,2	60	14,6	+5	+1,4
Достатній	111	26,6	174	42,2	+63	+15,6	109	26,1	115	27,9	+6	+1,8
Середній	193	46,3	71	17,3	-93	-29,0	194	46,5	183	44,4	-11	-2,1
Початковий	61	14,6	40	9,7	-18	-4,9	59	14,2	54	13,1	-5	-1,1
Всього	417	100	412	100		0	417	100	412	100		0
Креативно-проектний компонент												
Високий	43	10,3	114	27,7	+71	+17,4	43	10,3	61	14,8	+18	+4,5
Достатній	112	26,9	185	44,9	+73	+18,0	114	27,3	135	32,8	+21	+5,5
Середній	188	45,1	65	15,8	-123	-29,3	183	43,9	143	34,7	-40	-9,2
Початковий	74	17,7	48	11,6	-26	-6,1	77	18,5	73	17,7	-4	-0,8
Всього	417	100	412	100		0	417	100	412	100		0
Мотиваційно-ціннісний компонент												
Високий	37	8,9	102	24,8	+65	+15,9	34	8,2	38	9,2	+4	+1,0
Достатній	106	25,4	176	42,7	+70	+17,3	103	24,7	122	29,6	+19	+4,9
Середній	199	47,7	92	22,3	-113	-25,4	216	51,8	193	46,8	-23	-5,0
Початковий	75	18,0	42	10,2	-33	-7,8	64	15,3	59	14,4	-5	-0,9
Всього	417	100	412	100		0	417	100	412	100		0

Як видно з таблиці 1, наприкінці експерименту високий рівень у респондентів ЕГ найбільше зріс у креативно-проектному (з 43 до 114 осіб, або на 17,4 %) та операційно-діяльнісному (з 44 до 112 осіб, або на 16,6 %) компонентах. Позитивну динаміку було відзначено і в рівневій диференціації майбутніх учителів історії ЕГ за рівнями сформованості решти компонентів професійної компетентності. Таким чином, кількість респондентів ЕГ, що досягла високого та достатнього рівнів сформованості інформаційно-когнітивного компонента, зросла із 142 на початку до 293 осіб наприкінці (або

на 37,1 %); операційно-діяльнісного компонента – зі 153 до 307 осіб (або на 37,8 % – найвищий показник); оцінно-рефлексивного компонента – зі 163 до 301 особи (або на 33,9 %); креативно-проектного компонента – зі 155 до 299 осіб (або на 35,4 %) та мотиваційно-ціннісного компонента – зі 144 до 278 осіб (або на 33,2 %). Відповідно, було продемонстровано зменшення середнього та початкового рівнів усіх компонентів у респондентів ЕГ, зокрема: інформаційно-когнітивного – з 275 осіб на початку експерименту до 119 наприкінці (або на 37,1 %); операційно-діяльнісного – з 264 до 105 осіб (або на 37,8 %); оцінно-рефлексивного – з 254 до 111 осіб (33,9 %); креативно-проектного – з 262 до 113 осіб (або на 35,4 %) та мотиваційно-ціннісного компонента – з 274 до 134 осіб (або на 33,2 %). Зміни в КГ виявилися незначними.

Одержані результати рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх учителів історії в ЕГ на різних етапах педагогічного експерименту свідчать про ефективність розробленої педагогічної системи.

З урахуванням умов розрахунків (шкала вимірювання, кількість респондентів) використано критерій Пірсона χ^2 . Проведене наприкінці порівняння результатів ЕГ та КГ засвідчило суттєві зрушення характеристик досліджуваних розподілів на рівні статистичної значущості $\alpha = 0,05$. Також зіставлення результатів означених груп наприкінці експерименту показало суттєву відмінність характеристик досліджуваних розподілів.

Отже, застосування педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки в ЕГ є ефективним, а результати не випадкові.

Результати проведеного наукового дослідження дозволили здійснити прогностичне обґрунтування перспектив фахової підготовки майбутніх учителів історії у ЗВО в аспекті формування в них професійної компетентності. До перспективних напрямів вирішення проблеми віднесено такі: удосконалення законодавства й розроблення державної програми професійного розвитку та становлення вчителів упродовж життя; забезпечення державної підтримки якісної та продуктивної системи підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників; осучаснення напрямів фахової підготовки майбутніх учителів історії через посилення методологічної спрямованості; налагодження активної співпраці ЗВО з департаментами освіти і науки обласних державних адміністрацій; створення регіональних методичних центрів для надання консультацій та обміну досвідом; упровадження прогресивних ідей зарубіжного досвіду фахової підготовки майбутніх учителів історії з використанням ІТ-технологій; переорієнтування на індивідуалізований та диференційований процес фахової підготовки майбутніх учителів історії на основі індивідуальних навчальних планів із вільним вибором форм і темпів оволодіння професійними знаннями, навчальних дисциплін та рівня їх складності за індивідуальною освітньою траєкторією.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано практичне вирішення наукової проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки. Результати дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань, підтвердили гіпотезу і дали змогу сформувати такі висновки:

1. За результатами дослідження особливостей формування професійної компетентності у майбутніх учителів історії встановлено, що розвиток вищої освіти нерозривно пов'язаний із модернізаційними змінами в суспільстві, провідною серед яких є інформатизація, покликана активізувати професійну діяльність учителів щодо оволодіння засобами інформаційних та комунікаційних технологій. Результати фахової підготовки майбутніх учителів історії мають охоплювати високий рівень професійності та міжпрофесійних комунікацій, широку ерудицію з фахових дисциплін та суміжних галузей науки, розвинутий світогляд, особистісні досягнення, активність та креативність з обов'язковим досвідом практичної діяльності й орієнтацією на результативність, набуття значущих компетентностей в умовах динамічних змін. Відповідно, головним напрямом удосконалення фахової підготовки здобувачів освіти визначено цілеспрямоване формування в них професійної компетентності, здатності до застосування глибоких теоретичних знань у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях в умовах переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян.

Результати аналізу наукових джерел свідчать, що педагогічна проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки недостатньо вивчена вітчизняними та зарубіжними науковцями. Констатовано, що й узвичаєна педагогічна практика фахової підготовки майбутніх учителів історії у вітчизняних ЗВО залишається недостатньо зорієнтованою на вирішення нових суспільних викликів разом із недостатньою готовністю науково-педагогічних працівників до застосування ефективних компетентісно орієнтованих освітніх технологій у педагогічній освіті, які забезпечують ефективне формування професійної компетентності здобувачів освіти. Встановлено, що в освітньо-професійних програмах та навчальних планах фахової підготовки студентів за спеціальністю 014.03. Середня освіта (Історія) першого (бакалаврського) рівня недостатньо дисциплін, спрямованих на здобуття майбутніми вчителями історії практичних навичок педагогічної діяльності, що в поєднанні із застосуванням технологій репродуктивного навчання знижує можливості цілеспрямованого формування професійної компетентності здобувачів освіти у процесі фахової підготовки.

Спираючись на теоретико-методологічний аналіз наукової термінології та використавши логічні правила визначення понять, професійну компетентність майбутніх учителів історії потрактовано як інтегративну здатність особистості, що забезпечує кваліфіковане виконання педагогічної

діяльності за рахунок збалансованого поєднання комплексу історичних, дидактико-методичних, психологічних та інших знань, умінь викладання фахових дисциплін у ЗЗСО різних типів, навичок аналізу історичних явищ і подій, розв'язання проблем у галузі історії, здатностей життєво й фахово реалізувати себе на основі ціннісно-світоглядних надбань людства, необхідних професійних якостей та зумовлює достатні рівні вихованості й навченості учнів. При цьому структура професійної компетентності майбутніх учителів історії охоплює п'ять взаємозумовлених та взаємозалежних складників: інформаційно-когнітивного, операційно-діяльнісного, мотиваційно-ціннісного, креативно-проектного та оцінно-рефлексивного.

2. Науково обґрунтовано авторську концепцію цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки в педагогічних ЗВО. Її провідними ідеями визначено: визнання унікальності й цінності особистості майбутніх учителів історії як суб'єктів освітнього процесу, узгоджене з потребами сучасного суспільства із забезпеченням безперервного процесу вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку; здійснення модернізації освітнього процесу за принципами компетентісно орієнтованого навчання зі спрямуванням основного вектору на вдосконалення всіх складників освітнього процесу як системи цілей фахової підготовки сучасних майбутніх учителів історії, методів, форм, засобів навчання, контролю компетентнісних досягнень майбутніх учителів.

Авторська концепція спрямовує науковий пошук на досягнення мети і завдань формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у єдності чотирьох взаємопов'язаних концептів: методологічного, теоретичного, методичного та практичного.

До основних концептуальних напрямів педагогічної системи віднесено низку взаємопов'язаних методологічних підходів: особистісно орієнтований, компетентнісний, гуманістичний, системний, діяльнісно-розвивальний, середовищний, аксіологічний, акмеологічний, культурологічний, суб'єкт-суб'єктний та коучинговий, які в єдності забезпечують адекватне вирішення завдань дослідження.

3. Доведено, що цілеспрямоване формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки ґрунтується на комплексі принципів: інформатизації (комп'ютеризації) навчання; його професійної спрямованості; професійної мобільності; модульності навчання; фундаментальності освіти; наочності; активізації предметно-історичної діяльності; цілеспрямованої педагогічної взаємодії; оптимального вибору засобів навчання; педагогічної інтеграції.

На основі експертного оцінювання визначено дев'ять провідних факторів цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки: мотивація здобувачів освіти; інформаційні та інтерактивні технології навчання; перспективи роботи за фахом; освітнє середовище; педагогічна майстерність викладачів; організація

практики; навчально-пізнавальні вміння майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки.

У результаті проведених наукових розвідок, узагальнень власного досвіду викладацької діяльності у ЗВО засобами експертного оцінювання визначено й теоретично обгрунтовано найважливіші педагогічні умови цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки, а саме: цілеспрямоване застосування педагогічних технологій навчання в підготовці вчителів історії; спрямованість освітнього процесу на опанування здобувачами освіти методології педагогічної творчості; проєктування та створення ІОС у педагогічних ЗВО; поєднання традиційних та інноваційних форм фахової підготовки майбутніх учителів історії.

4. Розроблено та науково обгрунтовано педагогічну систему цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки, що структурно відображає основні компоненти освітнього процесу та функціонально забезпечує досягнення поставлених цілей і завдань фахової підготовки. Встановлено, що компоненти означеної системи (цілі, зміст, засоби, методи і форми, технології навчання, результат) ієрархічно підпорядковані спільній меті та відображають специфічність розробленої концепції цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки.

Спроектвана структурна модель педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки як ідеальна структурна побудова складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: *методологічно-цільового* (цілі та завдання педагогічної діяльності); *суб'єктного* (співпраця педагога і майбутніх учителів через системно-діяльнісний, дослідницький підходи в освіті, спільне соціально-педагогічне проєктування та педагогічну взаємодію всіх учасників ОП); *змістово-технологічного* (педагогічні напрями, фактори та умови, методи, форми і засоби навчання, педагогічні технології) та *діагностико-коригувального* (критерії та відповідні показники сформованості компонентів професійної компетентності здобувачів освіти на початковому, середньому, достатньому та високому рівнях, а також очікувані результати).

5. Конкретизовано й схарактеризовано критерії сформованості професійної компетентності майбутніх учителів історії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, операційно-діяльнісний, креативно-проєктний, оцінно-рефлексивний), відповідні показники (соціально-професійні, особистісні та специфічні мотиви; психолого-педагогічні та історичні, методичні знання; теоретичні й предметні вміння; професійні та особисті якості; уміння педагогічної рефлексії), а також розроблено рівні професійної компетентності майбутніх учителів історії (початковий, середній, достатній, високий).

6. Визначено комплекс цілей формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки: цілі освітньої

системи; загальні вимоги суспільства; державні (галузеві) стандарти вищої освіти; цілі (місія) ЗВО; цілі освітньо-професійної програми, навчального плану; цілі конкретної навчальної дисципліни; цілі конкретного заняття з навчальної дисципліни, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти. Відповідно, загальна ціль процесу формування професійної компетентності здобувачів освіти конкретизується в стратегічних (формується при визначенні напрямів професійної підготовки фахівців), тактичних (формується на рівні фахових дисциплін) та оперативних (формується при вивченні окремих циклів фахових дисциплін) цілях. На основі таксономії Д. Блума вони стають основою структурних одиниць ієрархії цілей формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки (розуміння, запам'ятовування, знання, застосування, аналіз, синтез, оцінювання).

У ході структурно-функціонального аналізу обґрунтовано методику поетапного проектування змісту компетентнісно орієнтованої фахової підготовки майбутніх учителів, яка базується на принципах професійної спрямованості; системності, послідовності й наступності; науковості; структурованості та завершеності, а також історизму, інформаційності, інтегрованості, доцільності; індивідуалізації та диференціації і охоплює сім рівнів добору і структурування історичних відомостей: стандарт вищої освіти – освітньо-професійна програма – навчальний план – навчальна програма дисципліни – тематичний план навчального модуля – план навчального заняття – індивідуальне навчальне завдання.

7. З'ясовано, що для ефективного формування професійної компетентності майбутніх учителів історії в умовах ІОС педагогічного університету доцільно застосовувати узвичаєні педагогічні технології з їх методами і формами навчальної діяльності, які, з одного боку, ґрунтуються на застосуванні комплексу методів: наочно-демонстраційного та проблемно-пошукового, адаптованих до умов навчання з використанням МНЗ, а з іншого – передбачають залучення методів створення історико-культурного контексту, активізації предметно-історичної діяльності; візуалізації та аналізу історичних джерел із обов'язковим критичним підходом до отриманих історичних відомостей.

Визначено та обґрунтовано переваги застосування комплексу традиційних та інноваційних форм навчання: модель лекції з презентацією та дискусією; спілкування з майбутніми вчителями (форум, чат, веб-квест, електронне листування тощо); виконання мультимедійних творчих проєктів.

З'ясовано, що педагогічні технології навчання (проблемно-розвивальна, евристична, контекстного навчання, навчального проектування, розвитку критичного мислення, імітаційні та кейс-технології) при забезпеченні відповідних умов активізують розвиток професійної компетентності майбутніх учителів історії в умовах ІОС педагогічного університету.

8. Ефективність впливу обґрунтованих положень цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки знайшла підтвердження в ході педагогічного експерименту. Проведений порівняльний аналіз одержаних результатів засвідчив ефективність запропонованої педагогічної системи. Якісний і кількісний аналіз результатів наприкінці педагогічного експерименту засвідчив істотне збільшення в респондентів ЕГ високого рівня у креативно-проектному (із 43 до 114 респондентів, або на 17,4 %) та операційно-діяльнісному (із 44 до 112 осіб, або на 16,6 %) компонентах. Позитивну динаміку було відзначено і в рівневій диференціації здобувачів освіти ЕГ за сформованістю решти компонентів професійної компетентності. Таким чином, кількість респондентів ЕГ, що досягла високого та достатнього рівнів інформаційно-когнітивного компонента, зростає зі 142 на початку до 293 наприкінці (або на 37,1 %); операційно-діяльнісного компонента – зі 153 до 307 осіб (або на 37,8 % – найвищий показник); оцінно-рефлексивного компонента – зі 163 до 301 респондентів (або на 33,9 %); креативно-проектного – зі 155 до 299 (або на 35,4 %) та мотиваційно-ціннісного – зі 144 до 278 (або на 33,2 %). Відповідно, було продемонстровано значне зменшення середнього та початкового рівнів усіх компонентів у респондентів ЕГ.

У результаті проведеного педагогічного експерименту було конкретизовано цілі, уточнено зміст, методи і чинники педагогічної системи цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки.

9. Одержані результати проведеного наукового дослідження дозволили здійснити прогностичне обґрунтування перспектив фахової підготовки майбутніх учителів історії у ЗВО в аспекті формування у них професійної компетентності. До перспективних напрямів вирішення означеної проблеми на чотирьох рівнях віднесено: *на рівні системи вищої освіти України* (удосконалення законодавства й розроблення державної програми професійного розвитку вчителів упродовж життя; забезпечення державної підтримки якісної та продуктивної системи підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників); *на рівні регіональної системи вищої освіти України* (осучаснення напрямів фахової підготовки майбутніх учителів історії через посилення методологічної спрямованості; налагодження активної співпраці ЗВО з департаментами освіти і науки обласних державних адміністрацій; створення регіональних методичних центрів для надання консультацій та обміну досвідом); *на рівні ЗВО* (розроблення й упровадження нових методик з урахуванням інформатизації освітнього процесу та динаміки прогностичного фону; упровадження прогресивних ідей зарубіжного досвіду фахової підготовки майбутніх учителів історії з використанням ІТ-технологій); *на рівні освітнього процесу фахової підготовки майбутніх учителів історії* (переорієнтування на індивідуалізований та диференційований процес фахової підготовки здобувачів

освіти на основі індивідуальних навчальних планів із вільним вибором форм і темпів оволодіння професійними знаннями, навчальних дисциплін та рівня їх складності за індивідуальною освітньою траєкторією).

Виконана дисертаційна робота не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальших наукових пошуків потребують теоретико-методологічне й методичне обґрунтування механізмів проєктування змісту компетентнісної освіти; оновлення та вдосконалення процесу фахової підготовки майбутніх учителів історії в ході переведення джерел, літератури та інформаційних ресурсів у цифровий формат, збільшення ролі дистанційної форми опанування фахових дисциплін із використанням ІТ-технологій, постійної самоосвітньої діяльності здобувачів освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії:

1. Гриценко А. П. Формування інформаційно-комунікативної компетентності вчителів історії засобами хмарних технологій. *Хмарні технології в навчальних закладах*: колективна монографія / за заг. ред. В. П. Сергієнка. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. С. 253–282.
2. Гриценко А. П. Формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки: монографія. Суми: ФОП: Цьома С. П., 2020. 358 с.

Навчальний посібник:

3. Гриценко А. П., Сергієнко В. П. Видатні особистості в історії України: Глухівський період в історії Гетьманщини: навч. посіб. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2020. 73 с. URL: <http://46.201.250.252/hdl.habdle.net/123456789/79> (дата звернення: 03.09.2020).

Публікації у вітчизняних фахових виданнях з педагогічних наук:

4. Гриценко А. П. Основні складові інформаційної компетентності майбутніх учителів історії. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 4. С. 86-90.
5. Гриценко А. П. Психологічні аспекти формування інформаційно-комунікативної компетентності у майбутніх учителів історії. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2018. Вип. 3. С. 58–65. DOI: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2018-3-38-58-65>.
6. Hrytsenko A. P. Peculiarities of using information and reference multimedia publications in the process of future history teachers training. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія:*

Педагогічні науки. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. Вип. 3 (98). С. 90–98. DOI: [https://doi.org/10.35433/pedagogy.3\(98\).2019.90-98](https://doi.org/10.35433/pedagogy.3(98).2019.90-98).

7. Гриценко А. П. Особливості структури професійної компетентності майбутніх учителів історії в інформаційному суспільстві. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 68. С. 61–64.

8. Гриценко А. П. Концепція формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки. *Педагогіка та психологія*: зб. наук. праць. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2019. Вип. 62. С. 68–78. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/pedagogy/article/view/3254>

9. Гриценко А. П. Досвід умов формування професійної компетентності майбутніх учителів історії. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки* / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. № 2. С. 119–124.

10. Гриценко А. Умови формування професійної компетентності в педагогічній практиці підготовки майбутніх учителів історії. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ: БДПУ, 2019. Вип. 1. С. 245–254.

11. Гриценко А. Теоретичні основи використання мультимедіа технологій у процесі викладання історії. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*: зб. наук. праць / за ред. проф. Т. Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. № 2 (65). С. 69–73.

12. Гриценко А. Психолого-педагогічні аспекти використання мультимедійних технологій у процесі навчання історії студентів закладів вищої педагогічної освіти. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ: БДПУ, 2020. Вип. 1. С. 241–247.

13. Гриценко А. Досвід створення мультимедійного підручника з історії. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27. Т. 2. С. 152–156.

14. Гриценко А. Упровадження спецкурсу «Мультимедійні технології в історичній освіті» в системі підготовки майбутніх учителів історії. *Педагогічний альманах*: зб. наук. праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020. Вип. 45. С. 98–104.

15. Сергієнко В. П., Гриценко А. П. Особливості класифікації мультимедійних засобів навчання у процесі вивчення історії. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра*

Довженка. Серія: Педагогічні науки. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2020. Вип. 1 (42). С. 183–191.

Публікації у закордонних періодичних виданнях:

16. Hrytsenko A. The influence of the use of electronic textbooks and manuals on the professional competence of the history. *Knowledge, Education, Law, Management*. Lublin, Poland: Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej, 2019. № 3/4 (27/28). P. 53–62.

17. Hrytsenko A. Developing the Content of Forming the System of Intending History Teachers Professional Competence Using Multimedia Technologies. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2020. Volume 12. Issue 1. Sup. 1. P. 330–346. URL: <https://doi.org/10.18662/trem/12.1sup1/238> (*Web of Sciences*)

18. Гриценко А. П. Определение методов формирования профессиональной компетентности будущих учителей истории с использованием мультимедийных технологий. *Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology Series*. Astana, Kazakhstan, 2020. № 1 (130). P. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2020-130-1-45-52>

19. Гриценко А. П. Определение принципов формирования профессиональной компетентности будущих учителей истории с использованием мультимедийных технологий. *Вестник Псковского государственного университета. Серия: Психолого-педагогические науки*. Псков: Псковский государственный университет, 2020. Вып. 11. С. 3–9.

20. Гриценко А. Особенности структуры профессионально-исторической компетенции будущих учителей истории. *Вестник Академии педагогических наук Казахстана*. Астана, Казахстан, 2020. № 2 (март–апрель). С. 106–110.

21. Гриценко А. П. Проблематика использования мультимедийных учебных средств по истории в образовательном процессе. *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия Е: Педагогические науки*. Новополоцк, Беларусь, 2020. № 7. С. 7–11.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Гриценко А. П. Формування інформаційної компетентності майбутніми вчителями історії під час використання освітніх веб-сайтів та соціальних мереж. *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій: матеріали II міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Слов'янськ, 4–5 жовтня 2018 р.)*. Слов'янськ, 2018. С. 281–284.

23. Гриценко А. П. Формування медіаграмотності вчительства засобами «Вікіпедії» в умовах Нової Української школи. *Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики*. Суми, 2018. С. 146–150. URL: <https://sites.google.com/view/professional-education->

каф/діяльність-кафедри/наукова-діяльність/і-всеукраїнська-науково-практична-конференція

24. Гриценко А. П. Особливості формування інформаційно-комунікативної компетентності у майбутніх учителів історії. *Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій*: матеріали ІІ всеукр. наук. конф. (м. Дніпро, 26–27 жовтня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 5–6.

25. Гриценко А. П. Зарубіжний досвід оцінювання рівнів сформованості інформаційно-комунікаційної компетентності у вчителів. *Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства*: зб. тез І міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 9 листопада 2018 р.). Чернігів, 2018. С. 364–366.

26. Гриценко А. П. Використання можливостей Вікіпедії в навчальному процесі. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*: зб. тез доп. V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 6 грудня 2018 р.). Суми, 2018. С. 33–35.

27. Гриценко А. Особливості використання сучасних мультимедійних навчальних засобів з історії у закладах освіти. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2019. № 1. С. 16–22. URL: <http://journals.urau.ua/appfo/article/view/175630/196217>.

28. Гриценко А. Зарубіжний досвід формування професійної компетентності у майбутніх учителів історії з використанням ІКТ. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти*: зб. наук. праць. Суми, 2019. URL: https://drive.google.com/file/d/1CVzCkMcjUmLJPogYCzVNzSteFK8_D96Z/view.

29. Гриценко А. П. Методичні підходи до використання хмарних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів історії. *Створення інформаційно-освітнього середовища сучасного закладу освіти України*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 березня 2019 р.). Суми, 2019. С. 27–31.

30. Гриценко А. П. Вплив мультимедійних технологій на розумову діяльність майбутніх учителів історії. *Сучасні педагогіка та психологія: перспективи та пріоритетні напрямки наукових досліджень*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12-13 липня 2019 р.). Київ, 2019. Ч. 1. С. 9–13.

31. Гриценко А. П. Використання мультимедійних технологій у процесі навчання історії студентів закладів вищої педагогічної освіти. *Моделі соціокультурного розвитку територій: перспективи та можливості у світлі історичної спадщини сучасного та майбутнього*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 25-27 вересня 2019 р.). Суми, 2019. С. 287–292.

32. Гриценко А. Роль когнітивної складової фахово-історичної компетенції у процесі формування у майбутніх учителів історії професійної компетентності. *Компетентісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи*: зб. тез ІІ всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 30 вересня 2019 р.). Київ, 2019. С. 36–39.

33. Гриценко А. П. Принципи формування професійної компетентності майбутніх учителів історії з використанням мультимедійних технологій. *Глухівські наукові читання – 2019. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: матеріали ІХ наук.-практ. інтернет-конф. молод. учених і студентів з міжнар. участю. (м. Глухів, 25–29 листопада 2019 р.). Глухів, 2019. URL: <http://new.gnpu.edu.ua/uk/nauka/naukove-tovarystvo-studentiv-aspirantiv-doktorantiv-tamolodykh-vchenykh.html>.

34. Гриценко А. Особливості концепції формування професійної компетентності майбутніх учителів історії з використанням мультимедійних технологій. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 5 грудня 2019 р.). Луцьк, 2019. С. 64–66.

35. Гриценко А. П. Визначення загальнодидактичних принципів у змісті і структурі мультимедійних підручників та посібників. *Молодий вчений*. Херсон: Гельветика, 2020. № 2 (78). С. 413–416. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-86>.

36. Гриценко А. П. Визначення концептуальних підходів формування професійної компетентності майбутніх учителів історії з використанням мультимедійних технологій. *Освіта і суспільство: V міжнародний зб. наук. праць / під ред. Т. Несторенко, Р. Бернатової*. Ополе: Видавництво Вищої школи управління і адміністрації в Ополе, Польща, 2020. С. 155–160.

37. Гриценко А. П. Визначення концепції формування професійної компетентності майбутніх учителів історії з використанням мультимедійних технологій. *Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика*: зб. наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17–18 січня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 128–130.

38. Гриценко А. Педагогічні умови інтегрованого використання мультимедійних навчальних засобів у процесі фахової підготовки майбутніх учителів. *Colloquium-journal. Część 3. Pedagogical sciences*. Warszawa, Poland, 2020. № 5 (57). P. 65–69.

39. Гриценко А. П. Особливості побудови віртуального музею «Мультимедійна стрічка подій в історії української державності. *Молодий вчений*. Херсон: Гельветика, 2020. № 3 (79). С. 366–370. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-75>.

40. Гриценко А. П. Досвід використання електронного навчального посібника «Видатні особистості в історії України» з метою формування професійної компетентності майбутніх учителів історії. *Colloquium-journal. Część 3. Pedagogical sciences*. Warszawa, Poland, 2020. № 7 (59). P. 29–31.

41. Гриценко А. П. До питання використання мультимедійних навчальних засобів з історії. *Копытинские чтения-4*: матеріали междунар. научн.-практ. конф. (г. Могилёв, Беларусь, 19–20 марта 2020 г.). Могилёв, 2020. С. 23–26.

42. Hrytsenko A. Features of electronic textbooks and e-learning guides as a multimedia. *Colloquium-journal. Część 3. Pedagogical sciences*. Warszawa, 2020. № 12 (62). P. 60–64.

43. Гриценко А. Педагогічне дослідження упровадження методичної системи формування професійної компетентності у майбутніх учителів історії. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти*: зб. наук. статей у 3-х частинах. Суми, 2020. Ч. 2. С. 31–38.

44. Гриценко А. П. Система формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки та її моделювання. *Colloquium-journal. Część 3. Pedagogical sciences*. Warszawa, Poland, 2020. № 9 (61). P. 92–98.

45. Гриценко А. П. Методи використання авторських мультимедійних навчальних засобів з історії. *Modern science: problems and innovations: abstracts of the 2nd International scientific and practical conference* (Stockholm, May 3–5, 2020). Stockholm, 2020. P. 495–501.

46. Sergienko V. P., Hrytsenko A. P. Establishment of an open educational environment in the process of professional training and retraining of teachers. *Colloquium-journal. Część 3. Pedagogical sciences*. Warszawa, Poland, 2020. № 14 (66). P. 64–67.

47. Гриценко А. Методика використання можливостей «Вікіпедії» у процесі підготовки майбутніх учителів історії. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*: науково-педагогічний журнал / заг. ред. проф. Михайличенко О. В. Суми, 2020. Вип. 8. С. 3–7.

48. Гриценко А. П. Діагностика рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх учителів історії. *Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. з інтернет-підтримкою, присвяч. 185-річчю Національного пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова (м. Київ, 29–30 травня 2020 р.). Київ, 2020. С. 77–81.

49. Гриценко А. П. Особливості фахової підготовки майбутніх учителів історії у процесі формування професійної компетентності. *Colloquium-journal. Część 3. Pedagogical sciences*. Warszawa, Poland, 2020. № 15 (67). P. 71–75.

50. Гриценко А. П. Проведення формувального етапу педагогічного дослідження впровадження методичної системи формування професійної компетентності. *Topical issues of the development of modern science: abstracts of the 10th International scientific and practical conference* (Sofia, Bulgaria, June 4–6, 2020). Sofia, 2020. P. 224–234. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/06/TOPICAL-ISSUES-OF-THE-DEVELOPMENT-OF-MODERN-SCIENCE_4-6.06.20.pdf.

51. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*: зб. наук. праць. Київ – Глухів, 2020. Вип. 13. С. 233–237.

52. Гриценко А. П. Визначення концепції формування професійної компетентності майбутніх учителів історії з використанням мультимедійних технологій. *Фактори розвитку педагогіки і психології в ХХ ст.*: зб. наук. робіт учасн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 червня 2020 р.). Харків, 2020. С. 40–43.

53. Гриценко А. П. Значення компетентнісного підходу в розвитку вищої історичної освіти. *Science, society, education: topical issues and development prospects: abstracts of the 7th International scientific and practical conference.* (Kharkiv, June 7–9, 2020). Kharkiv, 2020. P. 519–525. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/06/SCIENCE-SOCIETY-EDUCATION_TOPICAL-ISSUES-AND-DEVELOPMENT-PROSPECTS_7-9.06.20.pdf.

54. Сергієнко В. П., Гриценко А. П. Складові професійної компетентності учителів у процесі підвищення кваліфікації. *Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність*: матеріали II міжнар. наук. конф. (м. Дніпро, 26–27 червн. 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 350–352.

55. Сергієнко В. П., Гриценко А. П. Упровадження мультимедійних навчальних засобів до фахової підготовки та перепідготовки вчителів в умовах НУШ. *Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики*: матеріали III усеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Суми, 18–19 червня 2020 р.). Суми, 2020. С. 430–434.

***Опубліковані праці, які додатково відображають
результати дисертації:***

56. Гриценко А. П. Усі уроки до курсу «Історія України». 10 клас. Стандартний та академічний рівні. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 221[3] с.

57. Гриценко А. П. Усі уроки до курсу «Всесвітня історія». 10 клас. Стандартний та академічний рівні. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 239[1] с.

58. Гриценко А. П. Усі уроки «Всесвітня історія». 7 клас. Харків: Вид. група «Основа», 2015. 190[2] с.

59. Гриценко А. П. Усі уроки «Всесвітня історія». 8 клас. Харків: Вид. група «Основа», 2016. 174[2] с.

60. Гриценко А. П. *Усі уроки «Всесвітня історія». 9 клас.* Харків: Вид. група «Основа», 2016. 235[5] с.

61. Гриценко А. П. Всесвітня історія. 7 кл. (до підручника О. І. Пометун, Ю. Б. Малієнко). Харків: Вид. група «Основа», 2016. 72 с. (Серія «Мій конспект»).

62. Гриценко А. П. Всесвітня історія. 8 кл. (за підручником Н. Г. Подаляк, І. Б. Лукач, Ю. Б. Малієнко). Харків: Вид. група «Основа», 2017. 86[2] с.

63. Гриценко А. П. Всесвітня історія. 11 кл. Стандартний та академічний рівні. Харків: Вид. група «Основа», 2017. 80 с.

64. Гриценко А. П. Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс). 6 клас. Харків: Вид. група «Основа», 2018. 144 с. (Серія «Мій конспект»).

65. Гриценко А. П. Всесвітня історія. 7 клас. Харків: Вид. група «Основа», 2018. 87[1] с. (Серія «Мій конспект»).
66. Гриценко А. П. Всесвітня історія. 8 клас. Харків: Вид. група «Основа», 2018. 79[1] с. (Серія «Мій конспект»).
67. Гриценко А. П. Історія України. 8 кл. Компетентнісно орієнтовані завдання: посіб. для вчителя. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 48 с.
68. Гриценко А. П. Історія України. 9 клас. Компетентнісно орієнтовані завдання: посібник для вчителя. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 48 с.
69. Гриценко А. П. Історія України. 9 клас. Компетентнісно орієнтовані завдання. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 48 с.
70. Гриценко А. П. Історія України. 8 клас. Компетентнісно орієнтовані завдання. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 48 с.
71. Гриценко А. П., Рубленко В. М. Пропедевтичний курс «Вступ до історії». 5 клас. Харків: Вид. група «Основа», 2019. 72 с. (Серія «Мій конспект»).

АНОТАЦІЇ

Гриценко А. П. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійного навчання. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка МОН України, Глухів, 2021.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та представлено вирішення наукової проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки. У ході наукового обґрунтування теоретичних і методичних основ розроблено та обґрунтовано авторську концепцію, методологічні підходи, педагогічну систему цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки. Конкретизовано структуру та вдосконалено сутність професійної компетентності майбутніх учителів історії.

Розроблено структурну модель педагогічної системи, а також критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх учителів історії. Виявлено й обґрунтовано педагогічні фактори та умови, розроблено науково-методичне забезпечення процесу цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки. Узагальнено експериментальні дані, що засвідчують ефективність запровадженої педагогічної системи формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: професійна компетентність, історія, майбутні вчителі історії, фахова підготовка, компетентнісно орієнтована підготовка, концепція,

модель, фактори, педагогічні умови, ІТ-технології, педагогічна система, педагогічні заклади вищої освіти, інформаційно-освітнє середовище.

Гриценко А. П. Теоретические и методические основы формирования профессиональной компетентности будущих учителей истории в процессе профессиональной подготовки. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 - теория и методика профессионального обучения. Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко МОН Украины, Глухов, 2021.

В диссертации осуществлено теоретическое обобщение и представлено решение научной проблемы формирования профессиональной компетентности будущих учителей истории в процессе профессиональной подготовки. В ходе научного обоснования теоретических и методических основ разработаны и обоснованы авторская концепция, методологические подходы, педагогическая система целенаправленного формирования профессиональной компетентности будущих учителей истории в процессе профессиональной подготовки. Конкретизирована структура и усовершенствована сущность профессиональной компетентности будущих учителей истории.

Разработана структурная модель педагогической системы, а также критерии, показатели и уровни сформированности профессиональной компетентности будущих учителей истории. Выявлены и обоснованы педагогические факторы и условия, разработано научно-методическое обеспечение процесса целенаправленного формирования профессиональной компетентности будущих учителей истории в процессе профессиональной подготовки. Обобщены экспериментальные данные, подтверждающие эффективность внедренной педагогической системы формирования профессиональной компетентности будущих учителей истории в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, история, будущие учителя истории, профессиональная подготовка, компетентно ориентированная подготовка, концепция, модель, факторы, педагогические условия, ІТ-технологии, педагогическая система, педагогические высшие учебные заведения, информационно-образовательная среда.

Hrytsenko A. P. Theoretical and methodical grounds of forming professional competence of intending History teachers in the process of professional training. – On the rights of the manuscript.

The dissertation on obtaining the scientific degree of the Doctor of pedagogical sciences in specialty 13.00.04 – Theory and Methodics of professional training. Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, 2021.

In the dissertation the theoretical generalization was carried out and the practical solving the scientific problem of forming the professional competence of intending History teachers in the course of professional training was suggested. Leading ideas of the concept of purposeful forming the professional competence of intending History teachers in the process of professional training in pedagogical universities are as follows: recognizing uniqueness and value of personality of intending History teachers as subjects of the educational process, involving current society needs; modernizing the educational process on the principles of competence oriented teaching and learning with the main vector of improving all the components of the educational process as a system – the aims of professional training of intending History teachers, methods, forms of teaching. The author's concept is based on four interrelated concepts: methodological, theoretical, methodical and practical.

It was proved that the purposeful forming the professional competence of intending History teachers in the process of professional training is based on complex principles: computerizing education; professional orientation of education; professional mobility; modular learning; fundamentality of education; intensifying subject-historical activity; purposeful pedagogical interaction; optimal choice of teaching aids; pedagogical integration.

In the course of the research, generalizing author's own experience of teaching activities on the basis of expert evaluation pedagogical conditions of purposeful forming the professional competence of intending History teachers in the process of professional training were determined and theoretically substantiated, namely: purposeful applying pedagogical teaching technologies of History teachers; acquainting with the history of pedagogical creativity; designing the information and educational environment in the pedagogical institutions of higher education; combining traditional and innovative forms of professional training of intending History teachers.

The structural model of the pedagogical system of purposeful forming the professional competence of intending History teachers in the process of their professional training was designed as an ideal structure made of four interconnected blocks: methodological-target; subjective; content-technological and diagnostic-useful.

The criteria for forming the professional competence of intending History teachers (motivational-value, information-cognitive, operational-active, creative-project, evaluative-reflexive), relative indicators (socio-professional, personal and special motives; psychological methodological knowledge; and subject changes, professional and personal qualities, change of pedagogical reflection), as well as the developed level of professional competence of intending History teachers (initial, middle, sufficient, high) were defined and characterized.

It was found out that for effective forming the professional competence of intending History teachers in the information and educational environment of the pedagogical university it is expedient to use the system of teaching methods provided by applying visual-demonstration and problem-searching methods adapted to the

educational conditions by means of multimedia teaching aids and by involving methods of creating the historical and cultural context, intensifying subject-historical activity; visualizing and analysis of the historical sources with both different critical approaches to the obtained historical information.

The set of obtained scientific results allowed qualifying the dissertation as a theoretical generalization of the scientific and methodological research of domestic and foreign scientists and the author's own research, experience of pedagogical institutions of higher education with competence focused professional training of intending History teachers. The experimental study revealed the increase in the level of purposeful forming the professional competence of intending History teachers in the process of their professional training, which solves the socially significant problem of improving the professional training of intending History teachers in forming their professional competence.

Key words: professional competence, History, intending History teachers, professional training, competence-oriented training, concept, model, factors, pedagogical conditions, IT technologies, pedagogical system, pedagogical institutions of higher education, information-educational environment.

Підп. до друку 12.03.2021 р.

Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам. №3351

Облік.-вид. арк. 1,09. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.

Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка.

41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24,

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв №046 від 16 червня 2014 року

Видруковано у Глухівському національному педагогічному
університеті імені Олександра Довженка.

41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24